

Ruotsalaislainojen pejoroituminen Turun murteessa

1. Sanojen arvonnousu ja arvonalasku lainaprosessin funktioina

Turussa on jo vuosisatoja asunut suomen- ja ruotsinkielistä väestöä rinnakkain, ja tämä on aiheuttanut vuorovaikutusta näiden kielten välille, erityisesti lainaamista ruotsista suomeen. Lainaussuunnan taustalla voivat olla — kuten kaikissa kielikontakteissa — kieliyhteisön normit ja arvostukset, jotka heijastuvat lainasanoihin liittyvistä assosiaatioista. Jotkin sanat symboloivat lähtökielen korkeaa arvoa positiivisilla, jotkin taas heikkoa arvoa negatiivisilla assosiaatioilla. Kielikontaktitutkimukset ovat hankalia juuri siitä syystä, että puhtaasti kielestä pääteltävien lingvististen seikkojen ohella lainoista ilmenevät kielenkäyttäjien tunteet. Psykologisten seikkojen lisäksi olisi otettava huomioon myös muut kieliyhteisössä tiettyinä aikana vallinneet sosiologiset, historialliset ja maantieteelliset lainasanoihin vaikuttaneet tekijät. Uriel Weinreich liittää kielikontaktitutkimusten oheistieteiksi vielä kasvatustieteenkin ja ylipäänsä koko kaksikielisyysongelmien selvittämisen (1977, 19; vrt. Clyne 1975, 1).

Suurimman ryhmän ruotsista Turun murteeseen omaksutuista lainoista muodostavat ihmisen jokapäiväisiin askareisiin liittyvät neutraalit sanat. Ydinleksikkoon eli keskeiseen kaikille kielenkäyttäjille yhteiseen sanastoon kuuluvien ruotsalaislainojen määrä on suuri, noin 1400 perussanaa (ks. tarkemmin Grönholm 1988, 16, 31), minkä yleensä katsotaan viittaavan toisen kielen ja kieliyhteisön valta-asemaan (Itkonen 1966, 130). Kun ruotsinkielinen vähemmistö oli pitkään suomenkielisiin nähden kulttuuriltaan kehittyneempi, tämä aiheutti sellaisten sanojen lainaamista, joilla voitiin ilmentää korkeampaa statusta ja luoda positiivisia tyyli vivahteita oman sosiaaliluokan ulkopuolelle (vrt. Regnéll 1974, 44 ja Rössler 1979, 41). Tällaiset arvostukseltaan nousseet lainat ovat usein tarpeellisia lännestä päin tulleiden uusien käsitteiden nimiä, novaatioita, esim. *parasolli* 'päivävarjo' tai *kamkofta* 'kampausviitta'. Mo-

nissa kielikosketustarkasteluissa on havaittu, että arvostukseltaan hierarkkisesti alemmalla tasolla oleva kieliryhmä pyrkii omaksumaan toisesta kielestä varsinkin elintapojen muutostarpeista syntyneitä uusien käsitteiden nimiä (Fazzini-Giovannucci 1978, 41; Volland 1986, 155).

Useissa varhemmissa lähteissä (esim. Nirvi 1937, 53—54) mainitaan suomen ruotsista lainaamisen syyksi yleensä vain arvonnousu toteamalla, että lainat ovat kielenkäyttäjien mielestä sinänsä hienompia kuin omat sanat lähtökielen säätyläisyhteyksiensä vuoksi. Huomiota on tällöin kiinnitetty ehkä liikaa novaatioihin, joilla ei todennäköisesti olekaan tendenssiä arvostuksen laskuun (Lagman 1971, 159; Grönholm 1989, 71). Monissa muissakin kielikontaktitutkimuksissa on todettu, että uudet turhatkin lainat ovat uusia synonymiasuhteita synnyttämällä nousseet arvostukseltaan ja siirtyneet teollisesti valmistettujen ja kaupasta ostettujen tuotteiden nimiksi. Havainnoissa ovat jääneet vähemmälle arvostuksenlaskutapaukset, joita on kahtalaisia. Ensiksikin arvohierarkiassa vanhemmat sanat ovat laskeneet arvoltaan ja jääneet huonimpien kotitekoisten tuotteiden nimiksi (Nirvi 1937, 48; Lagman 1971, 159; Grönholm 1988, 324), ja toiseksi tuoreehkojen tutkimusten mukaan pejoroitumistendenssit ovat tavallisia lainoissa (Lagman 1971, 158; Weinreich 1977, 79).

Muuallakin kuin Turussa lainasanoissa on pejoratiivisia tai pejoroituneita aineksia, vaikka lähtökieli on ollut hierarkkisesti korkeammalla tasolla¹. Pejoroitumistendensseihin liittyy ilmeisesti toinen tärkeä lainaamisen syy: uusien affektipitoisten ilmausten tarve. Sen perusteella lainataan runsaasti alkuaan pejoratiivisia sanoja tai lainataan sanoja täyttämään tietty stilistinen — tässä tapauksessa pejoratiivinen — funktio. Monien tutkimusten mukaan tiettyjen aihepiirien sanat saavat negatiivisen konnotaation, jota niillä ei alun perin ole ollut. Varsinkin ihmiseen (erityisesti ulkonäköön) viittaavat nimitykset pejoroituvat herkästi samoin kuin ihmisen käyttäytymistä luonnehtivat sanat (Lagman 1971, 158; Volland 1986, 155).²

Tällainen lainausten taustalla oleva motiivi johtaa itse asiassa siihen, että kielikontaktiin joutuneiden eri kieliryhmien hierarkkisilla tasoilla ei ole niin suurta merkitystä, kuin aiemmin on otaksuttu. Todennäköisesti

¹ Esimerkiksi saksan ranskalaislainoista valtaosa on hienoina pidettyjä, koska ranska oli kauan hyvin arvostetussa asemassa. Tästä huolimatta pejoratiivisiakin lainoja on, esim. *Maitresse* 'rakastettu', *Bourgeoisie* 'porvaristo' (Volland 1986, 155).

² Lagmanilla on useita esimerkkejä haukkumasanoista, joiden pejoratiivinen sävy on kehittynyt vasta lainautumisen jälkeen, esim. vironruotsin *dude* '(haukkumasana) miehestä' < viron murt. *tudi* 'vanha voimaton ihminen'. Samoin Weinreichilla (1977, 79) on runsaasti tällaista esimerkistöä tšekin saksalaislainoista, sudeettisaksan tšekkilainoista ja jiddišin venäläislainoista.

vakiintunut ja pitkään jatkunut eri kieliryhmien rinnakkaiselo on hie-
man eri asemassa kuin alkuperäis- ja siirtolaisväestön kielikontaktit,
joissa Weinreichin mukaan hierarkkiset erot voivat olla selvemmin esillä
(1977, 128—131). Pysyvissä kielikontakteissa lainaukset ovat kaikin ta-
voin laaja-alaisempia: ylemmästä kielestä lainataan myös pejoratiivisia
sanoja ja ylempäänkin kieleen alkaa siirtyä sanoja alemmasta kielestä.
Tämä pätee myös suomen ja ruotsin välisiin kielikosketuksiin. Suomesta
on lainautunut ruotsiin sekä sanoja että muita kielellisiä aineksia aiem-
min oletettua runsaammin (Grönholm 1988, 14).

2. Pejoroitumisen syyt ja aihealueet

Tarkasteluni varsinaisena kohteena olevaan Turun murteen ruotsalaislai-
nojen joukkoon kuuluu erityisen paljon ihmisten patologiseen tilaan,
ulkonäköön, luonteeseen ja työkykyyn viittaavia nimityksiä. Tässä ryh-
mässä on myös mainittuja ominaisuuksia luonnehtivia adjektiiveja sekä
nomineihin semanttisesti korreloivia verbejä. Lainoihin liittyvät lähei-
sesti ekspressiiviset tai pejoratiiviset verbit, jotka ihmistä luonnehtivina
merkitsevät puhumista, kulkemista, nukkumista, liikkumista yleensä,
vapaa-ajan viettoa, alkoholinkäyttöä, seurustelua vastakkaisen suku-
puolen kanssa ja yleensäkin käyttäytymistä erilaisissa tilanteissa (Grön-
holm 1988, 285—286).

Mainitunlaiset aihealueet vaikuttavat universaaleilta kaikissa kielii-
kontakteissa. Samanlaisia merkitysryhmiä on lueteltu suomenruotsin
suomalaislainoista (Wessman 1939, 53) ja monista muista kieliyhteisöis-
tä (Lagman 1971, 159). Tähän joukkoon kuuluvat sanat ovat usein jolla-
kin tavalla käytöstä normittavia ja niissä on tapahtunut erityisen paljon
merkityksenmuutoksia aina tarvitun lisäpiirteen tai korostuksen mu-
kaan. Kieliyhteisön asenteet ja käytösnormit heijastuvat lainasanojen
merkityksenmuutoksista. Tärkeä syy näiden sanojen merkityksenmuu-
toksiin on affektisten ilmausten tarpeen ohella eufemististen tabu-
ilmausten tarve (Weinreich 1977, 81—82).

Pejoroitumistendenssejä tutkittaessa on paneuduttava merkityksen-
muutosten kielenulkoisiin syihin. Niillä tarkoitetaan erilaisia historiallis-
ten ja sosiaalisten olojen aiheuttamia muutoksia, joita tutkittaessa ei voi
olla ottamatta huomioon ajallisia rajoja ja yleisiä kulttuuritekijöitä.
Vanhoissa suomea ja ruotsia koskevissa tutkimuksissa on kiinnitetty lii-
aksi huomiota vain kahden erilaisen kieliryhmän olemassaoloon: hie-
rarkkisesti alemman suomea puhuvan rahvaan ja hierarkkisesti ylem-
män ruotsia puhuvan ja sitä sivistys- ja valtakielenään kirjallisesti käyt-
tävän ruotsinkielisen sivistyneistön. Tällöin lainojen sosiaalinen sävy³

³ Regnéll käyttää termiä *social klang* (1974, 44).

voi olla erilainen kuin originaalien, koska kohdekielessä kielenkäyttäjien sosiaalinen ryhmä ja miljöö on erilainen kuin lähtökielessä. Tosiasiassa ainakin Turussa on pitkään vallinnut tilanne, jossa karkeastikin jakaen on ollut kolme erilaista kieliyhteisöä ja alaryhmää. Kolmannen ryhmän edellä mainittujen lisäksi on muodostanut ruotsin murteita puhunut työväestö.

Varsinkin viime vuosisadan vaihteessa ja 1900-luvun alkupuolella, jolloin Turkuun muutti runsaasti ruotsinkielistä talonpoikaisväestöä Nauvosta, Korppoosta, Paraisilta ja Kemiöstä (Jutikkala 1957, 405), kaupungin kieliyhteisö muuttui merkittävästi. Suomen- ja ruotsinkielisen työväestön kielikontaktissa ruotsi ei enää vaikuttanutkaan ylhäältä alaspäin, vaan puhuttu ruotsin murre oli hierarkkisesti suomen kanssa tasaveroinen ja alemmalla tasolla sivistyneistön ruotsiin nähden. Kun puhujan kannalta statukseltaan matalammasta kielestä lainataan halukkaasti sanoja affektisiin tarkoituksiin, sopi työväestön puhuma ruotsin murre rehevine haukkumasanoineen luontevasti tähän tehtävään.⁴ Lainasanoista ei ole tosin aina mahdollista erottaa kieleen kerrostuneiden sosiaalisten syiden ja tällaisista kerrostumista riippumattomien psykologisten syiden, esim. affektisten sanojen tarpeen aiheuttamia muutoksia, koska sanan sijoittuminen kohdekielessä, Turun murteessa, eri sosiaaliseen kerrostumaan (arvonnousu tai -lasku) johtuu myös sanoihin liittyvistä affekteista tai siitä stilistisestä funktiosta, johon uutta sanaa on tarvittu.

Uuden kieliryhmän assosiaatiot voivat muuttaa lainojen sivumielteitä lainaussuunnan hierarkiasta riippumatta. Arvostuksen laskun muutoksia analysoitaessa on aina otettava huomioon kunakin aikana vallinneet yhteiskunnan normit, tabut ynnä muut seikat, minkä vuoksi jotkut nimittävät tällaista konnotaatiota normatiiviseksi. Leo Weisgerber käyttää termiä normimerkitys (1971, 70). On monia sosiaalisia ja kasvatuksellisia syitä, joiden vuoksi lainataan halukkaasti kuulijan suhtautumiseen vaikuttavia uusia ilmauksia. Näihin merkityksenmuutoksiin vaikuttaa sekin, että lainojen kielellinen traditio on lyhyt eikä niillä ole etymologista yhteyttä muuhun sanastoon, joka voisi tukea merkityksen säilymistä. Uusien sivumielteiden kehittymistä voidaan pitää myös lainasanojen semanttisen integraation mittarina. Mitä enemmän uusia konno-

⁴ Ruotsin- ja suomenkielinen työväestö asui useinkin kaupungin laidoilla samoilla alueilla (mm. Linnanfältillä lähellä satamaa), jopa samoissa taloissa. Informanttieni mukaan samat haukkumasanat kaikuivat pihan yli puolin ja toisin puhujan ensikielestä riippumatta. Tällaisessa tilanteessa ei ole ollenkaan varmaa, että koulua käymätön suomenkielinen olisi voinut edes tunnistaa tai tiedostaa kaikkien käyttämiensä sanojen kielellistä alkuperää.

taatioita syntyä, sitä täydellisempi on lainasanan leksikaalis-semanttinen integraatio.

Erityisesti ihmiseen viittaavat nimitykset ovat alueita, joihin universaalisti lainataan uudennoksia alhaalta ylöspäin, vaikka omiakin synonyymeja on runsaasti. Vertailun vuoksi mainittakoon, että suomenruotsin murteiden suomalaiset lainasanat ovat Wessmanin mukaan yleisyyssjärjestyksessä: 1) haukkuma- ja halventavat sanat ja 2) ekspressiivisanat (1939, 53). Samoin esimerkiksi sveitsinranskan saksalaislainat vilisevät Weinreichin mukaan moraalisesti epäilyttävien, kelvottomien, huonosti pukeutuvien ja likaisten naisten nimityksiä (1977, 84). Aivan samat inhimilliset yllykkeet näkyvät Turun murteen ja ruotsin välisessä kielikon-taktissa.

3. Konnotatiivisten merkityksenmuutosten suhde denotaatioon

Lainasanan pejoroitumista tutkittaessa on kiintoisaa pyrkiä yksityiskoh-taisemmin selvittämään kahta aluetta: 1) missä eri aihepiireissä negatiivisen affektin lisääntyminen on tavallisinta ja 2) mitä konnotatiivisia merkityksenmuutoksia pejoroitumisessa on analysoitavissa ja mikä on näiden konnotaatioiden suhde denotaatioon. Merkityksen arvossa tapahtuvat muutokset, vaikka ne ovatkin kvalitatiivisia muutoksia, voidaan usein kytkeä perusmerkityksen kvantitatiivisiin muutoksiin eli merkityksen siirtymiseen, sekaantumiseen, laajenemiseen ja supistumiseen (ks. tästä Grönholm 1988, 289—290, 317). Itse asiassa affektien aiheuttamia muutoksia ei voi erottaa muista muutoksista. Synnä on luultavasti se jo edellä mainittu seikka, että sanoja lainataan yleensä vain uuden sävyn saamiseksi, vaikka omiakin synonyymeja olisi. Sanan merkityksen tulkinta — kun sanaa ei oikein tunneta alkuperäisessä merkityksessään — käy tunteen ja tilapäisten tuntomerkkien avulla. Tällaisia tuntomerkkejä ovat vieraat äänteet ja äänneyhdistelmät, jotka sinänsä tulkitaan usein ekspressiivisiksi ja affektisiksi. Tuloksena on konnotatiiviseen merkitykseen sisältyvä affekti perusmerkityksen muutosten ohella. Sellaisia tapauksia, joissa kysymys on pelkästään kvalitatiivisista merkityksenmuutoksista suunnassa [neutraali] → [negatiivinen], on varsin vähän.

Usein on havaittavissa, että lainasanan arvostuksen muutokset positiiviseen suuntaan vaikuttavat myös omaperäisen synonyymisen sanan tai vanhemman jo kotoiseksi tajutun lainan arvostukseen yleensä niitä madaltaen (ks. Grönholm 1988, 324). Varhempien sanojen rinnalle voimakkaampaa negatiivista affektia ilmaisemaan lainataan taas yleensä jo valmiiksi affektisia sanoja tai sanoja muokataan tarpeen mukaan. Originaaleista juontuvat negatiiviset arvostukset voivat syventyä ja korostua.

Esimerkiksi Turun murteen (= TM) *ploorata* 'loistaa, pyrkii erottumaan joukosta' sisältää vahvan konnotaation [ei-hyväksyttävä] ja [negatiivinen], kun taas ruotsin vanhempaan kieleen kuuluneella *pråla-*verbillä ei missään lähteessä ole 'komeilla' merkitykseen liitetty erityisiä negatiivisia korostuksia. Samoin TM *perklata* 'kirota' sisältää selvän negatiivisen konnotaation ja on tunneväritään vahvempi kuin *kirota* ja samoin todennäköisesti vahvempi kuin suomenruotsin murteiden *pärkla-*verbi, joka juontuu suomen *perkele-*sanasta. Sanansisäisen konsonanttiyhitymänsä takia äänneasultaan eksoottisemmaksi muuttunut *perklata* on saattanut affektiltaan voimistua pelkästään sanahahmon uudistumisen ansiosta.

Yleensä voi katsoa, että pejoratiivisen sanan arvostuksen laskuun liittyvä arvoväritteinen [negatiivinen] konnotaatio johtaa normittavaan [ei-hyväksyttävään] tunneväritteiseen konnotaatioon. Sitä voisi yleisemmin nimittää evokatiiviseksi komponentiksi, koska se pyrkii vaikuttamaan kuulijan tunteisiin. Puhujan asenteet voivat Peep Koortin mukaan olla tunne- tai arvoväritteisiä sen mukaan, kumpaan hän haluaa vaikuttaa enemmän, vastaanottajan tunteisiin vai arvostuksiin (1975, 33; ks. myös Leiwo 1980, 22). Allwood ja Andersson erottavat vastaanottajan tunteisiin vaikuttavan emotionaalisen konnotaation toiseksi alaryhmäksi ekspressiivisyyden (1980, 108). Käytännössä arvo- ja tunneväritteisen konnotaation erottaminen toisistaan on usein mahdotonta: pejoroituneihin semeemeihin sisältyy samanaikaisesti sekä negatiivinen arvostus että ei-hyväksyvään normittamiseen tähtäävä tunnelataus.

4. Lähtökieleen perustuvat pejoroitumat

Monet lainasanojen merkityksen arvossa tapahtuneet huonontumiset perustuvat jo lähtökielen polyseemisiksi kehittyneisiin merkityksiin. Yleensä lainasana tunnetaan myös alkuperäisessä merkityksessään, esim. r. *akter* '(veneen) perä' > 'takamus' → TM *ahteri* 'veneen perä; takamus', r. *knöl* 'pahkura' > 'pojannulikka' → TM *knöoli* 'pahkura; pojannulikka'. Muita samanlaisia tapauksia ovat *krapeli* 'huono esine; huonokuntoinen ihminen', *paarlasti* 'painolasti; kuv. myös ihmisestä' ja *priksilja* 'eräs väriaine; r. murt. myös palturin puhumisesta' (ks. tarkemmin Grönholm 1988). Joissakin tapauksissa vain ruotsin murteista tunnetaan metaforiseksi kehittynyt semeemi, joten itse asiassa monesti on kysymys merkitysten eri kerrostumista. Primaari merkitys on saatu ruotsin yleiskielestä ja sekundaari suomenruotsin murteista.

Vastaavaa monikerroksisuutta ja eriaikaista merkitysten lainaamista ilmenee myös tapauksissa, joissa vain vanhempi ruotsin kieli tuntee sekundaarin merkityksen. Tällaiset tapaukset johtuvat nähtävästi siitä, et-

tä sekundaarit, varsinkin kuvalliset merkitykset eivät vakiinnukaan pysvästi kieleen vaan häviävät taas omia aikojaan tai tietoisien kielenhuollon toimesta. Joissakin tapauksissa varhemman ruotsin sekundaarit merkitykset ovat säilyneet vielä suomenruotsin murteissa, eikä merkityksen ikää tai kerrostumaa voi tarkasti päätellä. Esimerkiksi TM *kranni* 'nirso' (vrt. r. *grann* 'ohut, tarkka') juontuu pejoratiivisen merkityksensä puolesta vanhemmasta ruotsista, jossa vastaava sekundaari merkitys oli tuttu vielä 1800-luvulla. Sen sijaan TM *kranttu* (< r. *grant* 'tarkoin, tarkasti') on 'nirson' merkityksessään selvästi analogista semanttista kehitystä *kranni*-lainasta. Samoin *märävittu* 'naisen sukupuolielin' rinnastuu ruotsin 1700- ja 1800-luvun kielen sekundaariin vastaavaan merkitykseen; r. primaari merkitys on 'tamman sukupuolielin' (ks. Grönholm 1988, 109).

Monissa tapauksissa on Turun murteeseen lainattukin vain kuvaannolliseksi kehittynyt ja affektistunut merkitys, koska juuri affektisia sanoja on tarvittu: r. *flaxa* 'heiluttaa siipiään' > 'seurustella' → TM *flaksata* 'seurustella', esim. *flaksa tual pojatten kans joka ehto*; srm. *klobbo* 'varsta, tukinkappale' > *klobbog* 'karkea' → TM *klopo* 'karkea, karkeatekoinen', esim. *sill-o vähän klopo käytös/se-o aika klopo näköne*; r. *paradera* 'olla paraatissa' > (ihmisestä) 'loistaa' → TM *parateerata* (ihmisestä) 'loistaa'; srm. *vresa* 'puun roso', *vrisi* 'oksainen' > 'ärtyisä' → TM *krisa* 'kiukutteleva', esim. *se on semmonen iankaikkinen krisa*. Kaikissa tapauksissa ei tosin voi olla varma, kummassa kielessä sekundaari merkitys on ensin kehittynyt vai onko kyseessä rinnakkaiskehitys.

Edellisiin verrattava tapaus on pejoratiivinen *trontti* 'naatti, varsi', joka kuvaannollisena on ihmistä merkitsevä haukkumasana 'lyhyt ja tukeva ihminen': *ämmäntrontti*, *flikantrontti*. Samat karakteristiset komponentit [lyhyt] ja [tukeva] luonnehtivat omenan jäänteitä, luudentynkää ja muita esineitä. Myös metaforinen ihmiseen liittyvä merkitys tulee jo ruotsista. Ruotsin *strunt* merkitsee 'roskaa, rojua yms.', mutta murteiden *strunt*, *trunt* on jo käynyt läpi metaforisen kehityksen 'lyhyistä ja paksuista esineistä' 'lyhyeen ja paksuun poikaan, köntykseen'. Että *trontti* Turun murteessa liittyy yleensä naiseen, voi johtua äänneassosiaatioista srm. *drunta*-sanaan 'löntysmäinen, laiska nainen'. Näin on oletettava sitäkin varmemmin, koska useiden murreoppaiden mielestä (*ämmän-* ~ *flikan*)*trontti* sisältää mielikuvan laiskuudesta tai löntysmäisyydestä. Ruotsin *knek* taas on jo lähtökielessä ruvennut 'taivutuksen' ja 'koukun' ohella merkitsemään 'vammaa' ja tapauksittain muutaakin, esim. *på knek* 'rappiolla' ja *på kneken* 'juovuksissa'. Turun murteessa *knääkkä* on siirtynyt kuvallisesti merkitsemään 'rainnasta miespuolista heilaa'. Yhteisenä siirtyvänä mielteenä näiden sanojen välillä on emotionaalinen [ei-hyväksyttävä] komponentti.

5. Kohdekielen metaforiseen kehitykseen liittyvä pejoroituminen

Muutosten syynä olevat assosiaatiot kytkeytyvät lainausaikana vallinneisiin muoti-ilmiöihin, asenteisiin ja esteettisiin käsityksiin. Tällaisten arvolatausten jakoperusteena voi olla koko, ikä tai esineen kauneus, hyvyys, vahingollisuus tai naurettavuus (ks. Regnéll 1971, 46—47; Blanke 1973, 126; Bünting 1978, 204). Niinpä ennen kaikkea ulkomuotoa tai liikkumistapaa kuvaavia sanoja voidaan luonnehtia lisäpiirteiden [hyväksyttävä] / [ei-hyväksyttävä] tai [hyvä] / [huono] (ks. Blanke 1973, 123) lisäksi konnotaatioin [ruma] / [kaunis] sen mukaan, miten puhuja asennoituu kyseiseen ilmiöön. Tyypillisiä affektisia ihmiseen viittaavia lainoja, joissa on piirre [ei-hyväksyttävä] ja [ruma], ovat TM *haaso* 'vanha raihnas, resuinen nainen' < r. vanhan kielen *has* 'raukka, halveksittava henkilö' < mr. *has* 'kintereet, polvitaipheet'; *prikakka* 'pieni, hienosteleva nainen'; (*äijän*)*kräffeli* 'vanha kuivettunut äijänkappyrä' (näiden alkuperästä ks. Grönholm 1988).

Lainasanojen valossa erityisesti päämerkityksen metaforiseen kehitykseen kytkeytyy yleisesti emotionaalisen, kuulijan tunteisiin vetoavan evokatiivisen komponentin mukaantulo ja sanan pejoroituminen. Emotionaalisen samankaltaisuuden aiheuttamat metaforat voisi luokittaa omaksi ryhmäkseenkin erotukseksi muista metaforista (ks. Ullmann 1967, 207). Omassa tarkastelussani en ole tällaista erottelua pitänyt tarpeellisena, koska kaikissa tapauksissa metaforat johtuvat jostakin samankaltaisesta siirtävästä mielteestä. Sitä paitsi metaforiset muutokset ovat kielessä tavallisia. Niitä voi pitää säännöllisenä kielenkäytön strategiana, kun kielen vakiintuneita leksikaalisia yksikköjä halutaan käyttää uusissa tai epätavallisissa yhteyksissä (ks. Leino 1983, 191). Metaforiset vakiintuneet merkitykset taas voivat luoda malleja ja tuottaa analogisesti uusia samansuuntaisesti kehittyneitä metaforia.

Vasta Turun murteessa kehittyneitä pejoroituneita metaforia ovat esimerkiksi seuraavat ihmistä tai ihmisruumiin osaa merkitsevät sanat. Aihepiiri onkin pejoroitumistapausten suurin ryhmä: r. *färgare* 'värjäri' > TM *färjäri* 'värjäri' > 'lurjus', r. *flöte* 'ongenkoho' > TM *flöötti* 'koho' > 'iso nenä', r. *kloss* 'pölkky' > TM *klossi* 'puupalikka' > 'nuori poika', r. *kroppan* 'palttuleipä' > TM *kruppana* 'verileipä' > 'vanha rypyinen nainen', r. *tut* 'torvi' > TM *tyytti* 'torvi' > 'takamus', r. *trut* 'tötterö, suu' > TM *tröötis* 'supussa'.

Mikäli jonkin esineen nimitys siirtyy ihmisen nimitykseksi tai ihmisen ominaisuutta kuvaamaan, voi originaalin arvostuskomponentti olla ruotsissa neutraali, esim. r. *flöte* 'ongenkoho' [neutraali] → TM *flöötti* 'iso nenä' [metaforinen] + [negatiivinen]. Yhteiseen karakteristiseen komponenttiin liittyy TM *flöötti*-lainankin kuvallinen merkityksenkehi-

tys 'ongenkohosta' 'isoksi nenäksi'. Koska *flöötti* on veden pinnalla kelluva osa ongesta, siihen sisältyy merkitysaines [ulkoneva], joka on siirtynyt osoittamaan kasvojen ulkonemaa, nenää. Kehitys on paralleelinen lainalle *klyyvari*, jonka molemmat merkitykset 'purje' ja 'iso nenä' ovat jo ruotsin perua. Primaari- ja sekundaarimerkityksen assosiativinen yhteys perustuukin usein johonkin karakteristiseen yksityiskohtaan tai pelkästään emotionaaliseen komponenttiin. Esimerkiksi vanha naista nimitetään ryppyisyyden perusteella *kruppanaksi*, koska alkuperäinen *kruppana* merkitsee kuivaa ja ryppyistä verileipää: r. *kruppan* 'ruokala-ji, verileipä' → TM *kruppana* 'verileipä' > 'ryppyinen vanha nainen': [inhimillinen], [feminiini] + [ydinpiirre: ryppyisyys] + [emotionaalinen], [negatiivinen] + [ruma].

Hyvin samanlaista on TM *tyytti-* ja *tröötti-*lainojen metaforinen kehitys. *Tyytti*-lainan, esim. *kulke pers tyytis* 'takamus pystyssä', semanttinen vastine on srm. 'suu, kuono, töröllään olevat huulet' < r. *tut* 'torvi'. Yhteisenä karakteristisena komponenttina on merkitykseltään 'takamukseen' liittyvän lainan ja originaalin välillä [ulostyöntävä muoto]. Sama yhteinen merkitysaines on konneksion *suu tröötis* 'suu supullaan' ja r. *trut*-substantiivin 'tötterö, suu, kuono; kahvipannun nokka' välillä. Turun murteen merkityksen edelleen kehittyminen 'suu supullaan' > 'ylpeänä', esim. *muija meniväs sit niin tröötisäs toril*, perustuu siihen, että suun suipistamista on pidetty ylpeyden osoituksena. Vanhastaan myös rinnan röyhistely on tulkittu ylpeydeksi ja mahtailuksi ja tällaiseen mielteeseen liittyy konneksion *olla trintteläs* 'olla ollakseen, kovin laitettuna' merkityksenmuutos. Ruotsin *trind* merkitsee '(pallomaisen) pyöreää', mutta Turun murteessa merkitys on spesiaalistunut viittaamaan vain rintojen pyöreyyteen ja metaforistunut sitä kautta yleiseksi henkisin ominaisuuksin röyhistelyksi.

Metaforiset muutokset, joissa puuntyngeän tai möykyn nimitys siirtyy ihmisen (usein lapsen) nimitykseksi, ovat ruotsissa tavallisia, esim. r. *klabb* 'puunkappale' > 'köhnys, tomppeli'. Myös suomessa on metaforia, joissa vajaaälyistä ihmistä nimitetään puuksi tai puusta katkaisuksi kappaleeksi, esim. *pöckelöksi*, *pököpääksi* jne. Turun murteessakin on useita samaan merkitysrykelmään kuuluvia lainoja, jotka ovat lähtökielen mukaisesti kaksisemeemisiä, esim. TM *kloppi* 'kuhmu, kokkare; nuori poika', *knööli* 'mukula, pahkura; pojannulikka'. Joskus on lainattu vain metaforinen semeemi: srm. *kläpp* 'kari, kallio; puukapula' > 'pieni lapsi' → TM *kläppi* 'kakara'. Tällaisten analogioiden perusteella on ymmärrettävissä paralleelikehitykseenkin liittyvä pejoroituminen, kun lähtökielen yksisemeemisen sanan primaari merkitys siirtyy lainassa suoraan metaforiseksi: r. *kloss*, *klots* 'pölkky, möhkäle' → TM *klossi* 'nuori poika'. Jossakin määrin muutokseen on voinut vaikuttaa äänneel-

linen assosioituminen r. *gosse* 'poika' -sanaan tai siitä muihin suomen murteisiin lainattuun *pojankossiin*.

Erilaiset esineiden nimitykset voivat yleensä aika helposti siirtyä muotonsa tai jonkin ominaispiirteensä perusteella ihmisruumiin osan nimitykseksi. Tällaisia esimerkkejä on useista kielistä, vrt. esim. saksan *Mandel* ja sm. *aataminomena*. Tällä tavalla kehittyneissä lainojen merkityksissä on yhteistä originaalin kanssa deskriptiivinen tai karakteristinen komponentti. Ihmiseen liittyneinä tällaiset nimitykset pejoroituvat herkästi ja saavat konnotaation [negatiivinen]. Sama ilmiö näyttää koskevan muitakin ihmisen luonteenlaatuun ja käyttäytymiseen kytkeytyviä kuvallisia merkityksensiirtoja.

Ihmisen patologinen tila ja siihen korreloiva ulkomuoto on vetänyt puoleensa runsaasti uusia lainoja. Ne ovat etupäässä affektisia ja ilmaisevat negatiivista suhtautumista poikkeaviin tiloihin, esim. *flinttakontti*, *klenkka*, *krämppä(kinttu)*, *plattakontti*, *klomppakontti* jne. (ks. alkupe-
rätstä Grönholm 1988) sisältävät piirteet [ei-hyvaksyttävä] ja [ruma]. Eri-tyisen silmiinpistävää on erilaisten merkitysvarianttien kasaantuminen viittaamaan ihmiseen, jonka kulkeminen ei ole täysin moitteetonta. Näissä tapauksissa jo originaalit ovat yleensä pejoratiivisia ja merkityksenmuutoksia ilmenee vähän.

Havainnollinen esimerkki on kuitenkin TM *kränkkä*, joka on semanttiselta kehitykseltään hyvin samankaltainen kuin *kränä*. *Kränkkä* tarkoittaa sekä 'kuivunutta, vääntynyttä oksaa tai puuta' että haukkumasanana 'laihaa, kumaraa ja huonokuntoista ihmistä', esim. *männynkränkkä* / *se on vähä kränkkä, sairaalloine*. Yhteisinä ja siirtyneinä piirteinä ovat kummassakin [kuiva] ja [vääntynyt], jotka on kuvaannollisesti liitetty ihmiseen. Lähtökohtana on ruotsin puolella *kränga* 'kääntää, kääntyä', rm. *kränka* 'puinen teline viikatteille', *skränka* 'puuteline' jne. Muissa lounaismurteissa komponentti [vääntynyt] on vielä selvemmin säilynyt, esim. MerM *makka sänkys*, *jalak kränkys*, vaikka merkitys on jo siirtynyt oksasta niitä muistuttaviin jalkoihin. Ihmisen jäsenet ja puun oksat synnyttävät samansukuisia mielteitä. Vastaavanlaisia semanttisia muutoksia on jo suomen vanhoissa lainoissa (Koivulehto 1971, 385). Merkityskomponentit [vääntynyt] tai [kuiva] voivat aivan hyvin johtaa komponenttiin [huonokuntoinen] ihmisestä puhuttaessa. Toisaalta [huonokuntoinen] on voinut kiinnittyä *kränkkä*-sanan kuvalliseen merkitykseen rm. äänteellisesti hyvin samankaltaisesta sanasta *kränkja* 'huonokuntoinen', srm. *krenkkjo* 'saamaton raukka' < r. *kränka* 'heikentyä'.

Myös kaikki sellaiset verbit ja adjektiivit, jotka liittyvät edellä käsittelemieni kaltaisiin substantiiveihin ja merkitsevät patologisen tilan aiheuttamaa liikkumista tai kuvaavat tällaisen liikkumisen ominaisuutta,

ovat tavallisia. Erityisesti ontumiseen liittyy runsaasti verbi- ja adjektiivilainoja, esim. *klenkata*, *klinkata*, *klompata*, *haltata*, *kuukata*, *haltta* (ks. etymologioista Grönholm 1988). Lainat ovat selvästi pejoratiivisempia kuin originaalit. Esimerkiksi *haltata*, *haltta* < r. *halta* 'ontua' ja varsinkin erisnimeen liittyvä haukkumasana *halttaleena* ovat selvästi pejoroituneet Turun murteessa, kun taas originaaliin ei liity erityistä pejoratiivista affektia. Kieliyhteisön asenteet ovat tässä suhteessa olleet hyvin negatiivisia ja ei-hyväksyviä. Sivumielteet voivat olla analogistakin kehitystä vastaavista omaperäisistä pejoratiivisista ontumista kuvaavista sanoista, esim. TM haukkumasana *nilkku* 'ontuva ihminen'. Muissakin hyvin ekspansiivisissa merkityskentissä voi olettaa pejoratiivisten sivumielteiden siirtyvän analogisesti lukuisten omaperäisten pejoratiivisten mallisanojen mukaisesti.

Ulkonäköön viittaavat pejoratiiviset lainat ovat yleensäkin tavallisia; kaikkia tapauksia ei voi luokitella patologisiksi. Kysymys on selvästi universaaleista ilmiöistä. Kaikissa kieliyhteisöissä on ollut tärkeää viestittää, mitä pidetään kauniina, mitä ei. Tällöin tulevat kyseeseen sellaiset yksityiskohdat kuin nenä, hiukset, jalat, kädet, kasvat, koko olemuksen laihuus, lihavuus, pituus jne. Harottavaa ja kankeaa tukkaa haukutaan *karraksi* evokatiivisena komponenttina [ruma] < srm. *karra*, *karrå* 'jokin joka harottaa joka suuntaan', *karr-huvog* 'kiharatukkainen ihminen', vrt. isl. *kárr* 'kihara', ja turpeakasvoista henkilöä *pallinaamaksi* [ruma] < vur. *ball*, nr. *boll* 'pallo'.

Semeemiin 'kasvat' on kasaantunut lukuisia pejoroituneita sanoja, esim. *pläsi* [negatiivinen] < r. *bläs* 'hevosen otsalaukki' [neutraali], r. vanhassa kielessä myös 'kasvat'. Useimmat niistä liittyvät kuitenkin konneksioihin, jotka ilmaisevat kasvoihin lyömistä tai suun soittamista tai joissa sanan funktio muutoin liittyy negatiivisiin, voimakasta affektia herättäviin yhteyksiin. Suomen puhekielessä kuten Turun murteessakin on analogisia tapauksia, joissa 'kasvoja' tai 'päätä' merkitsevät sanat liitetään suun toimintoihin, esim. *pää* tai *naama kiinni* 'suu kiinni'. Lainaperäisiä ilmauksia, joissa vaihtelevat merkitykset 'kasvat', 'kuono', 'nenä' ja 'suu', ovat esimerkiksi seuraavat: *verim päi lervi* 'vedin päin naamaa', *pir lärvis kii* tai *piräp plöttis kii* 'pidä suusi kiinni', *tuli päim plötti* 'päin kasvoja' < ? *plotata* 'paiskata' < srm. *plotta*, *flotta* 'pudota, lyödä', vrt. myös srm. *plutting* 'lattanenäinen nainen', joka on jo alkuaan pejoratiivinen, *mää tinttasim päi moto* 'päin kasvoja' < ? TM *motata* 'lyödä' < srm. *mätta* 'muotoilla'.

Edellä käsittelemistäni tapauksista sekä *plätti* että *moto* lienevät takaperoisjohdoksia lainaperäisistä verbivartaloista. Niiden semanttisessa kehityksessä on oletettava metonymista siirtoa toiminnasta toiminnan kohteeseen: 'lyödä' → 'kasvat'. Sanakentän ekspansiivisuutta kuvastaa

se, että siinä on lukuisasti omaperäisiä deskriptiivimuodosteita, jotka ovat yhtä pejoratiivisia, esim. *höski, tohno* 'naama', *tirsa* 'nenä'. Muistakin lainasanastoista on tehty vastaavanlaisia havaintoja, että merkitykseen 'kasvot' kasaantuu pseudosynonyymeja, joiden erottavat piirteet löytyvät negatiivisista konnotaatioista (Lagman 1971, 161; Volland 1986, 166).

Ihmisen henkiset ominaisuudet muodostavat merkityskenttiä, joihin syntyy usein metaforia ja niihin liittyviä negatiivisia konnotaatioita. Veikko Ruoppila on tutkinut vajaaälyisen nimityksiä ja havainnut, että konkreettinen (primaari) 'pehmeän, löyhän, huokoisen' merkitys siirtyy herkästi kuvaamaan vähä-älyistä, esim. sm. *hapero, höppänä, pökkelo* jne. (1955, 22—). Myös erilaiset 'löysäämisen' ja 'siirtymisen' tai 'liikkumisen' mielteet ovat merkitykseltään vajaamielisiin yhdistyviä käsitteitä: niistäkin puuttuu [kiinteys] tai [paikallaan pysyvyys]. Esimerkiksi TM *fiiirata* merkityksessä 'olla sekopäinen', *pää(st) fiiiraa*, on kuvaannollistunut suhteessa konkreettiseen merkitykseensä 'löysätä', esim. *fiiiras sitä vähä* 'hellitä tai löysää sitä'. Koko tämän lainasanapesyeen tai ainakin TM adjektiivin *viiro* 'hassahtanut' taustalla voi olla r. *svira* 'huimata' sekä srm. *svi:ro* 'rentusteleva' (ks. Grönholm 1988, 297). On lukuisia muitakin erimerkkejä, joissa juuri huimaamista merkitseviä sanoja käytetään vähä-älyisestä, esim. sm. *viimapää, huimapää* jne. (Tunkelo 1937, 83—92). Lähes paralleelinen näille on TM *honkkeli* 'hassahtanut', jonka rm. originaali *hängel* merkitsee 'vaappuvasti kulkevaa ihmistä'. Lainavartalosta johdettu TM *fiatraus* 'äkkinäinen, hullu teko' on puolestaan kehittynyt *fiatrata*-verbin 'notkahtelemisesta' < r. *fjädra* 'notkua'.

Ylipäänsä on tavallista, että vieraasta kielestä lainataan sanoja kuvaamaan 'hassahtanutta'. Merkityskenttä on hyvin affektinen ja ekspanssiivinen, ja se on vetänyt puoleensa jatkuvasti uusia sanoja. Osa sanoista on lainaperäisiä pseudoeufemismeja, joita tällaisen aran aihepiirin ympärille herkästi kehittyi. Myös omaperäisten pejoratiivisten eufemismien määrä on lukuisa, esim. TM *pöpi, pöpilä* 'mielisairaala', *kako* (vrt. *Kakola*), *pöllö, pöllölä* 'mielisairaala', *höhlä, kaaho, pöhhö, pöhlä*.

'Löyhän' mielle ei ole vienyt Turun murteessa 'hassahtaneeseen' mutta sen sijaan muuhun ihmisen epäsuotavana pidettävään ominaisuuteen. Srm. *hossjig* 'irtonainen, löyhä' on jo lähtökielessä siirtynyt merkitsemään 'huolimatonta'. Turun murteeseen siitä lainattu *hossi* merkitsee 'tuhlaavaista' eli kuvaannollisesti 'sellaista jonka rahat ovat ikävällä tavalla löyhässä'. *Hossi*-adjektiivi muodostaa semanttisen parin TM *hossata* 'tuhlata'-verbin kanssa, joten sen semanttiseen kehitykseen on mahdollisesti useita syitä, vrt. r. *hassa* 'tuhlata', *hussad och hassad* 'huonosti hoidettu' (ks. etymologiasta Grönholm 1988, 297).

Monet muutkin ihmisen ikävät luonteenpiirteet ovat tarvinneet lu-

kuisia uusia ilmauksia osoittamaan puhujien negatiivisia affekteja. Sellaiset ominaisuudet kuin lasten kiukuttelu, ruuasta nirsoilu, ylpeilynhalu ja oman itsensä esille tuominen sekä turha kehuminen ovat selvästi olleet tuomitsevan normittamisen kohteita. Näissäkin tapauksissa on ympäröivästä luonnosta etsitty sopivia vertailukohteita. Ruoppila on havainnut, että kasvien nimitykset kuvaannollistuvat suomessa herkästi merkitsemään kiukkuista ja pahantuulista ihmistä, esim. *karraporri*, *karriainen*, *takiainen* jne. Hän on myös yhdistänyt sm. murt. *kränä*-sanan 'kuiva oksa' < 'riidanhaluinen' ruotsin originaaliin *grän* ~ *gren* 'kuusi, kuusenhako'. (Ruoppila 1962, 469—474.)

Turun murteessa tunnetaan *kränä* kummassakin merkityksessä. On kuitenkin todennäköistä, että sen merkityksenkehitykseen ja käyttöön joissakin konteksteissa on vaikuttanut siihen korreloiva verbi *kränätä*, jonka 'oikutella, kiukutella' -merkitys näyttäisi tulevan ainakin osittain srm. *gränna*-verbistä 'nirsoilla'. Turun murteen *kränätä* ja *kränä* viittaavat joidenkin mielestä erityisesti ruuasta kiukutteluun. Myös srm. *skrä:no* 'kirkuva' (r. 'skrikig') on äänteellisen likeisyytensä vuoksi voinut osaltaan vaikuttaa merkityksen siirtymiseen ihmistä tarkoittamaan. Samoin *pränkkä* 'kinaava, vastaan paneva (ihminen)', joka on takaperoisjohdos *pränkätä* 'kinata, sanoa vastaan' -verbistä < r. *vrånga* 'vääntää' (ks. Grönholm 1988), on selvä haukkumasana ja sisältää konnotaation [ei-hyväksyttävä].

Sellaiset ylpeilyyn viittaavat sanat kuin *tröötti* ja *trintteläs* mainitsin jo metaforisen kehityksen yhteydessä. Itsensä valokeilaan tuomista merkitsevät edelleen *ilmoneerata* ja *parateerata*. Emotionaalisen sivumielle [ei-hyväksyttävä] mukaantulo liittyy kiinteästi päämerkityksen henkistymiseen. *Parateerata*-sanassa henkistynyt sekundaari (ja mahdollisesti negatiivinen) merkitys on jo originaalilla, joka on r. *paradera* 'olla paraatissa'; (henkilöstä) 'loistaa'. Sen sijaan *ilmoneerata*-verbin henkistyminen, esim. *see nyt siäl ilmoneeras ittiäs*, on analogista merkityksen henkistymistä muiden samaan merkityskenttään kuuluvien sanojen mallin mukaan (vrt. sm. puhekielen *filmata*) ja lainauksen jälkeen tapahtunutta negatiivistumista. Verbi tunnetaan Turun murteessa myös alkuperäisessä merkityksessään 'polttaa valoja' < r. *illuminera* id.

Edellä luetteleman luonteenpiirteet ovat monissa muissakin kieliyhteisöissä ei-toivottavia, esim. Lagmanilla on esimerkkejä turhista 'ylpeää' merkitsevistä virolaislainoista vironruotsissa (1971, 161). Tällaisissa pejoroitumiskehityksissä on kyse oikeastaan kohdekielen interferenssistä. Jos omasta kielestä tunnetaan synonyyminen tai samantapainen ilmaus, jolla on sekä konkreettinen primaari että henkistynyt sekundaari negatiivisen emotionin sisältävä merkitys, siirretään tällainen polyseemisuus lainattuunkin sanaan. Tällaisia henkistymiä on useissa 'voitelemi-

seen' ja 'murtamiseen' liittyvissä lainoissa, esim. *kläämiä* 'lääppiä' [konkr.] ja → [abstr.] ja *knääkkiä* 'näykkiä' samoin. Analogisia tapauksia ovat suomen polyseemiset samoihin merkityskenttiin kuuluvat sanat *lääppiä*, *voidella*, *näykkiä*, *kalvaa*, joiden kaikkien käyttöön voi liittyä elollinen objekti.

Erilaisten vaateparsia merkitsevien sanojen metaforinen käyttö 'rukka, parka' funktiossa on tavallista. Tällaisia sanoja ovat suomessa esim. *huntu*, *raasu*, *riepu*, *rukka* (ks. Nirvi 1946, 217—). Muissakin kielissä on paralleelista kehitystä vaatteiden nimityksistä ihmisen haukkumanimiksi, vrt. esim. saks. *Lumpen* ~ *Lump*. Loppuun kuluneesta tai huonosta vaatteesta on syntynyt miellelyhtymiä sääliittävässä tilassa olevaan ihmiseen. Tällaisten semanttisten suhteiden olemassaolo tekee ymmärrettäväksi TM *krekkala*-lainan kehityksen. *Krekkala* merkitsee sekä 'huonoa vaatetta' että 'resuista ja juopottelevaa ihmistä'. Se korreloi täysin *krekkaloidea*-verbin ihmiseen liittyvään merkitykseen 'hoiperrella ja kuljeskella juovuksissa' < r. *räckla* 'hoiperrella, horjua'. Koska *krekkala* on ennestään merkinnyt 'resuista vaatetta', on tämä merkitys analogisesti kiinnittynyt monen mielestä verbiinkin: 'hoiperrella resuisissa vaateissa'.

Paralleelista kehitystä on runsaasti sekä Turun murteen omissa sanoissa (esim. *roikala* 'vaate' ja 'retku') että muissakin suomen murteissa, vrt. esim. *kutvelo* 'vaate' > 'veltto ihminen' > 'epäsäännöllinen tai ryhdytön ihminen', *rätvänä* 'huono kangas' > 'veltto olento' > 'sikahumalainen' (Rytönen 1936, 115—116, 179). Merkityspiirre [juovuksissa], joka *krekkaloidea*-verbiin voi liittyä muuallakin lounais- ja hämäläismurteissa (*rekkaloidea*, *kekkaloidea*), on selvästi omapohjaista merkityksen spesiaaliumista hoipertelemiselle luonteenomaiseen yhteyteen kuten muissakin analogisissa tapauksissa.

Ruotsin *flisa*, srm. *fli:so* 'repeämä, purkaantuma; liuska, sirpale' rinnastuu Turun murteen lainaan *fliisu* 'liuska, irtonainen kieleke, vaateen repeämä'. Viimeksi mainitusta merkityksen spesiaaliumisesta vain 'vaateen repeämään' on merkitys edelleen siirtynyt metonymisesti itse vaatteeseen: 'vaateenriekale, roitti', esim. *kulke fliisuis*. Tästä edelleen kehittynyt merkitys 'kevytkenkäinen nainen' ja *fliisustaa* 'lumpustella' on analogista metaforista kehitystä *krekkala* : *krekkaloidea* -mallin mukaan. Etymologisesti samaa lähtöä oleva TM *fliitti* (< r. ja srm. *flit*-) on siirtynyt merkitykseltään analogisesti 'kielekkeestä' 'vaateen repeeseen', esim. *hamem palttes o joku fliitti / semmosis fliteis kulke*. Konneksio *saada fliitehis*, joka merkitsee 'saada haukkumisia, saada silmilleen', on tästä edelleen kuvaannollistunut kuten nykyään tuttu ilmaus *saada takkiinsa* 'saada selkäänsä'. Analoginen ilmaus tunnetaan myös lounaismurteissa, jossa *saada trökkiinsä* merkitsee 'saada selkäänsä'

(*trökki* 'takki' -lainasanasta). Samaa lähtöä on puhekielen *rökittää* ja saada *rökkiinsä*.

Lainasanoja on hyödynnetty kasvatuksellisiin tarkoituksiin; niillä on voitu ilmentää käytöksen suotavuutta tai epäsuotavuutta (ks. tällaisista Weisgerber 1971, 70; Coseriu 1979, 43). Esimerkiksi laiskuus ja juoruilevuus ovat olleet normittamisen kohteita. Tähän aihepiiriin lainatuista sanoista voi päätellä, että ahkera työnteko ja työkuntoisuus ovat olleet korkealle arvostettuja, huonot työkalut kuten *krapeli*(*vehje*) tai (*puukon*)*krapa* halveksittuja. Käytöstä normittavien sanojen joukosta erotuu ryhmä, joka kuvaa ihmisen suhdetta alkoholiin ja ruokaan. Kummankin liikakäyttö on ollut epäsuotavaa, ja sellaisilla sanoilla kuin *fööris*, *pöffelis*, *plörös*, *seilis* 'juovuksissa' tai *trumffata* 'tunkea itsensä täyteen ruokaa', esim. *pirois trumffata ain, ku syärä niim paljo*, on ilmenetty tällaisia asenteita. *Prällätä, prätätä* (→ subst. *prättä*), *pämpätä* (→ subst. *pämppäri*), *pärrätä* ja *rumsteerata* -lainoihin (ks. Grönholm 1988) on tullut lisää komponentit [juovuksissa] ja [negatiivinen]. Erityisen halventavia ovat näissäkin yhteyksissä henkilöihin viittaavat nimitykset, jotka on muodostettu täydentämistä kaivanneeseen merkityskenttään suoraan tai takaperin johtamalla.

Tyytätä-verbin merkitys 'juoda (pullon suusta) viinaa', esim. *see tyytäs suoram pullost*, rinnastuu lähinnä srm. *tyta*-verbin merkitykseen 'työntää huulet törölleen' (r. *tuta* 'toitottaa'). Turun murteessa merkityksen spesiaalustuminen on voinut saada alkunsa assosioitumisesta srm. substantiiviin *tutare* 'juoppo', jossa on tapahtunut vastaavanlainen spesiaalustuminen ehkä *tuting*-sanan merkitysanalogian perusteella. Kyseessä voi olla rinnakkaiskehitys tai suomen murteissa kehittyneen kuvaannollisen merkityksen lainautuminen ruotsin murteisiin, koska srm. verbillä *tyta* ei ole merkitystä 'juoda viinaa'. Synonyymien tarve on erityisen suuri sellaisissa merkityskentissä, jotka kiinnostavat ihmisiä tai ovat muuten heille tärkeitä. Esimerkiksi ruokien tai juomien huonoa laatua kuvaavia pejoratiivisia ilmauksia tunnetaan runsaasti suomen murteista.⁵ Kahvin laatu on ollut Turussa yksi attraktiokeskus, joka on vetänyt puoleensa uusia sanoja huonon kahvin laatua määrittämään, esim. *plittu*, *kluttu*, *plattu*, *plissu*. Toinen kiinnostava ja ekspansiivinen alue on ollut leipä tai pulla, jonka tiiviyys tai likilaskuisuus on tarvinnut lukuisasti uusia affektiivisiä ilmaismia, esim. TM *klitti*, *klittinen*, *klinttinen* 'tahmean tiivis, likilaskuinen' < r. *kliddig* 'likilaskuinen' ja *tanttu* 'tiivis, paksu' < srm. *danta* 'lyödä'.

⁵ Maija-Liisa Länsimäki (1975) on kuvannut erityisesti affektiivisiä kuoritun maidon nimityksiä suomen murteissa ja todennut, että "ilmaisinten runsaus on selvänä osoitukseksi käsitteen affektiivisuudesta". Joskus samoja ilmaismia käytetään myös piimästä, viinasta tai laihasta kahvista.

Tavanomaisista seksuaalinormeista poikkeavien ihmisten haukkumasanoja on Turun murteessa sekä naisista että miehistä, toisin kuin joissakin muissa kielissä ja yhteisöissä, joissa niitä käytetään etupäässä vain naisista. 'Kevytkenkäistä naista' haukuttiin *fliisuksi* ja avioliiton ulkopuolisessa suhteessa elävää miestä *honkiksi* < srm. *hånk* 'parittaja', *knääkäksi* < r. *knäck*, vanhan kielen *knek* 'taivutus, koukku; parantumaton vaurio' tai *kralluksi* < srm. *skrallus* 'vanha voimaton mies'. Varsinkin avioliiton ulkopuoliset suhteet ovat varhemmin olleet ankaran normittamisen kohteena, ja lainasanat ovat kuin itsestään tarjoutuneet tuoreiksi haukkumasanoiksi tai pseudoeufemismeiksi, esim. hybridi *suattasmuari* 'avioton äiti' ja *förskotti* 'avioton lapsi'. Vastaaventyypistä lainojen eufemistista käyttöä ja merkityksen huononemista sukupuoliasioihin liittyvässä sanastossa on tavattu muuallakin (ks. Volland 1986, 167).

Kirkolliset termit ovat olleet aluetta, jossa tapahtuu herkästi merkityksen liukumista matalampaan tyyllisävyyn. Kirkkoon liittyvät aihealueet ovat olleet kunnioitusta herättäviä, ja jos joku on uskaltanut siirtää sanan kirkollisesta käytöstä uuteen maalliseen yhteyteen, se on varmasti aluksi herättänyt hyvin affektiivisia ja koomisia sävyjä. Esimerkiksi Turun murteesta tuttu *alventti* ilmauksessa *veräm päi alventti* 'lyön päin naamaa' on siirtynyt 'adventista' 'kasvoja' tarkoittamaan (Sivula 1986, 22; Grönholm 1988, 311). Samanlaisen teho vaikutuksen on luultavasti saanut aikaan myös *krismata*, joka merkitsee 'lääppimistä', esim. *neek krismavat tual* — — *nee on kraaripari*. Vanhana kirkollisena terminä ruotsin *crisma* on merkinnyt 'voitelemista pyhällä öljyllä'. Merkityksen kuvaannollistuminen seurustelun yhteyteen on syntyäkanaan voinut olla jopa uskaliaista.

6. Kontaminaatioihin tai muihin päämerkityksen muutoksiin liittyvä pejoroituminen

Edellä käsitellyissä tapauksissa lainasanat pejoroituivat lähinnä sanan päämerkityksen metaforistumina tai muuna kuvaannollisena kehityksenä. Vain joissain yksittäistapauksissa muutokset näyttäytyivät päämerkityksen metonymisena siirtona (*fliisu*, *moto*, *plötti*), spesiaalistumana (*tanttu*, *trintteläs*, *tyytätä*), hämärtymänä (*alventti*) tai erilaisina analogisina paralleelikehityksinä (*klossi*, *kranttu*, *fliisu*, *fliisustaa*, *ilmoneerata*). Joskus pejoroitumista tapaa myös kontaminaatiomuodoissa, joissa vaikuttavana tekijänä on kohdekielen äänteellis-semanttinen interferenssi. Foneettiset, morfologiset tai semanttiset yhteydet omaperäiseen pejoratiivisanastoon voivat synnyttää analogisia kehityksiä lainasanoihin. Toisaalta taas affektin voimistuminen lisää kontaminaatioita ja äänne-

muuntelua. Affektisanojen yhteydessä puhujalle tulee juoheasti mieleen useita vaihtoehtoja, jotka herkästi kontaminoituvat (Pulkkinen 1966, 294). Lainoissa käy helposti näin, vaikka kyseessä eivät aina olisikaan affektisanat. Tämä johtuu selvästi vaihtoehtojen etsinnästä, kun vierasta sanaa ei aivan vakiintuneesti hallita. Tällaisia ovat esim. TM *flintta*, *olla flintas* (kengistä) 'olla vinossa tai kallellaan' < r. *slinta* 'livetä' + TM *vintta* 'vino', *flööris* 'juovuksissa' < r. *före* 'vauhti' + ? *plörö* 'ryyppy', *krontti* ~ *kröntti*, *kaikki krontis* 'kaikki summassa tai yhdessä' < r. *i gross* 'tukuihin' + sm. *rontti* ja *köntti*, *flaasustaa* 'maleksia tai juosta kaupungilla' < r. *flasa* 'olla kevytmielinen; juosta kovaa' + sm. *laahustaa* (tai pelkkä *U* + *stA*), *fletkottaa* (vaatteista) 'liehua auki' < r. *fläka* (vaatteista) 'olla edestä auki' + sm. *retkottaa* (tai pelkkä *O* + *ttA*).

Äskeisiin verbiesimerkkeihin voi jatkaa, että kielikontakteissa on tavallinen ilmiö lainata vain sanan vartalo ja liittää siihen kohdekielen oma affiksi, joskus nimenomaan jokin pejoratiivinen suffiksi. Erityisesti verbeillä on useissa kielissä jokin suffiksi, joka on taivutuksen helpottamiseksi vaihdettava (Weinreich 1977, 74–75). Joissakin tapauksissa voi kuitenkin suffiksin vaihdon ohella epäillä jonkin muunkin oman mallisanan olemassaoloa kuten mainituissa Turun murteen verbiesimerkeissä.⁶ Vaikuttaa siltä, että sekamuodosteisiin on syntynyt ainakin Turun murteessa tahallista eksoottista väriä, jonka avulla sanaan liittyviä affekteja on helpompi viestittää. Jotkin sekamuodosteet viestittävät myös koomista efektiä, toiset kuten vaikkapa *flööris* vaihdellen eri konteksteissa pejoratiivista tai koomista sävyä.

Seuraavissa sekamuotoisissa tapauksissa lainoilla on sekä alkuperäinen merkitys että omaperäisestä sanasta analogisesti kehittynyt pejoratiivinen merkitys: r. *lotsa*, vanhan kielen *loos-* 'opastaa' → TM *luusata* 'viedä, saattaa' ja 'maleksia, huinia', r. *rumstera* 'penkoa, myllätä' → TM *rumsteerata* ~ *rymsteerata* 'myllätä' ja 'rymytä juovuspäin'. *Luusata*-verbin muuttunut merkitys voi tulla sm. *luuhata*-verbistä ja *rymsteerata*-verbin uusi merkitys sm. *rymytä*-verbistä. *Rumsteerata*-verbin 'rymytä' merkitykseen tullut [juovuksissa]-komponentti on voinut liittyä tavallisista konteksteista, esim. *siäl se Karvanen taas rymsteera/veretäm pöyrät nuri, nyt nes sit römstera ja rumstera*. On mahdollista, että monien varsinkin alkoholin käyttöön viittaavien lainasanojen pejoratiivinen sävy on kehittynyt sanan funktiolle luonteenomaisista negatiivisista syntagmaattisista yhteyksistä.

⁶ Weinreichin yhtenä sekamuodoste-esimerkinä on amerikannorjan *kärna* 'nurkka', joka on todennäköisesti kontaminaatio englannin sanasta *corn-er* ja norjan *hyrrn-a* sanasta (1977, 75). Pelkkä suffiksin vaihto on epätodennäköisempi muutoksen syy.

7. Puhtaat konnotaation muutokset

Tapauksia, joissa pejorointuminen ilmenee vain konnotaation muutoksina on vähän suhteessa edellä käsiteltyihin luokkiin. Puhtaat konnotaationmuutostapaukset ovat yleensä sellaisia, joissa puhuja ei itse katso kuuluvansa sanan ilmaisemaan ryhmään. Sanat voivat siis pejoroitua sen mukaan, kuka niitä käyttää (Coseriu 1970, 519). Usein kysymykseen voi tulla esimerkiksi rotu, kieli tai yhteiskuntaluokka; tällaisia ovat suomen lainasanat *hurri*, *junkkari* ja *kamasaksa*, srm. *finssk(är)* 'tyhmä, yksinkertainen' (Airila 1940, 150—151; Itkonen 1966, 377—378; Grönholm 1988). Pejoratiivisia ovat esimerkiksi Turun murteen 'ruotsalaista' merkitsevä *svenski* < r. *svensk* 'ruotsalainen' [neutraali] samoin kuin verbi *svenskata* 'puhua ruotsia', esim. *sälli svenskas sihe sitte*. Myös aiemmin mainittu hybridi *suattasmuari* 'avioton äiti' on joidenkin mielestä pejoratiivinen, toisten mielestä pelkästään leikkilinen. Ruotsin originaalissa *mor* 'äiti' ei ole kumpaakaan näistä sivumielteistä. Ullman nimittää tällaisia tapauksia ironisiksi pseudoeufemismeiksi (1972, 101). Todennäköisesti tällaisissa merkityksen huononemisissa on universaaleja piirteitä, vaikka ne perustuvat kussakin kielessä vallitseviin yhteiskunnallisiin arvostuksiin.

Joskus muitakin lainasanoja kuulee käytettävän vaihdellen neutraaleina tai pejoratiivisina. Esimerkiksi TM *krolla* on joskus merkitykseltään neutraali ja merkitsee yleensä 'naisen päähinettä', joskus mielteen liittyä [myssymäisyys] ja/tai [emotionaalinen] + [huono]. Ruotsin *skrolla* on jo lähtökielen murteissa semanttisesti pejoroitunut 'huonoksi hatuksi'. Erilaisiin lähtömuotoihin voi täten perustua TM *krolla*-sanana vaihtelu, esim. *vaik sull-on krolla ja mull-on tuuki ni mä mene sama läppen ku sää / ol sil vähän kamala krolla pääs*. Samanlaista mahdollisesti jo lähtökieleen perustuvaa eriytymistä on TM *troklata*-verbissäkin, jonka jotkin esiintymät ovat neutraaleja ('harsia'), jotkin selvästi emotionaalisia ja lisäpiirteillä [ei-hyväksyttävä] ja [huono] luonnehdittavia ('harsia tai kursia huolimattomasti'). Muita tapauksia, joissa sanan sivumielle on vaihdellen [ekspressiivinen] tai [negatiivinen] tai molempia, ovat esim. *tröpätä* 'leikata liian lyhyeksi, tylpistää' < r. *trubba* 'katkaisu tylpäksi', *kröntätä* 'sulloa kasaan, paiskata (huolimattomasti)' < r. *krömta* ~ *krymta* 'hieroa liinavaatteita pesussa, puserrella', *vahrata* tuijottaa häpeämättömästi' < r. *vakta* 'vartioida', srm. 'katsoa, pitää silmällä, kurkistaa' ja *krympätä*-verbi merkityksessä 'kursia kokoon huolimattomasti'. Muissa merkityksissä 'kutistaa', 'kutistua' ja 'juhliä uusia vaatteita' ei *krympätä*-verbillä (< r. *krympa* 'kutistaa', sr. 'juhliä uusia vaatteita') ole pejoratiivista sävyä.

Joissakin yksittäistapauksissa voi lainasanana sävyn vaihtelu neutraa-

lista pejoratiiviseen tai leikilliseen perustua Turun murteessa siihen, että lainasanojen käyttö nykyään väistyy ja vähitellen häviää. Sana, joka vanhemmalla kielenkäyttäjällä on aivan neutraalin sävyinen, esim. *mamma* 'äiti', voi nuoremasta kielenkäyttäjstä tuntua hassunkurisel-ta tai pejoratiiviselta; *mamma* voi siten nuoren suussa merkitä pejoroitu-nutta 'yleensä vanhaa naista'. Tällaisia kehitystendessejä on havaittu muissakin väistyvissä kielikontakteissa (Weinreich 1977, 126–127).

8. Äännepiirteiden vaikutus pejoroitumiseen

Edellä luetelluista esimerkeistä selvästi ekspressiivisiksi tajutut viittasi-vat siihen, että vieraasta kielestä tuleva ja sellaiseksi tunnistettava äänne-piirre edistää pejoroitumista. Se tuntuu ilmaisukykyisemmältä ja sillä voi ilmentää voimakkaita tunnelatauksia. Muistakin kielistä tiedetään, että äännteellisesti erottuvia sanoja lainataan halukkaasti juuri ihmistä ja hänen käyttäytymistään luonnehtimaan (Gauger 1979, 83; Ravila 1952, 286–271).⁷ Niillä voidaan tähdätä myös koomisen efektin luomiseen.

Etenkin on lainattu kahdella konsonantilla ja *f*-illä alkavia sanoja (Grönholm 1988, 319). Ne ovat sopineet ekspressiivisiin samoin kuin normittaviin tarkoituksiin helpon tunnistettavuutensa vuoksi, esim. *fias-kata*, *fjeskata* 'pitää sopimatonta teerenpeliä' < r. *fjäskä* 'liehitellä', *prällätä* 'mellastaa juovuspäin' < r. *prälla* 'piestä suuta' ja *i trällin* 'juo-vuksissa', *prätätä* 'sätätä juopuneena' < srm. *sprätta* 'kulkea nopeasti, lentää, juosta', *floosuttaa* 'huohottaa, puhkua ruman näköisesti' < r. *flåsa* 'huohottaa'. Lisäksi on lainattu erityisen halukkaasti *ö*- ja *ä*-sanoja (ks. Grönholm 1988, 321). Kun omasta murteesta on tunnettu foneetti-sesti samantyyppisiä sanoja kuvaamassa rumaa ulkomuotoa, liikkumis-ta tai muuta patologista tilaa, esim. *höski*, *pöpi*, *mörskä*, *jöllöttää* 'it-keä' (vrt. sm. yleiskielen osalta Sadeniemi 1962, 448), on fonostilistisiin tarkoituksiin lainattu vastaavantyyppisiä sanoja, esim. *spöökki*, *spöökkä-tä* 'pukeutua erikoisella tai rumalla tavalla', *knääkki* 'miespuolinen hei-la'. Toisaalta kun lainat muuttuvat affektisiksi, niiden äänneasussa voi tapahtua monenlaisia epäodotuksenmukaisia muutoksia vokaalien pi-tuudessa, kvaliteetissa tms., vrt. esim. r. vanhan kielen *knek* → TM *knääkki* 'äijänruipelo', r. *rar* → *kraaripari* 'nuoripari', r. *slinta* → *flinta-ta* (jalasta) 'livetä', r. *tårla* → *trollata* 'pukea liian paksusti'. Myös uusia

⁷ Lagmanilla on useita esimerkkejä vironruotsin virolaisista lainoista, joihin on ke-hittynyt vahva pejoratiivinen sävy todennäköisesti äänneasun eksootisuuden vuoksi, esim. *hätäpask* 'henkilö, joka työskentelee tuloksettomasti', *limpol* 'ontuva mies', *lito* 'ke-vytmielinen nainen' (1971, 160).

variantteja syntyy runsaammin kuin neutraaleista sanoista, vrt. esim. *klummi* ~ *klommi* ~ *flummi* 'virhe', *svenskata* ~ *fenskata* puhua ruotsia', *plato* ~ *flato* ~ *fleto* ~ *pleto* ~ *plitu* 'suulas'. Varsinkin hyperkorrekteja muodosteita on runsaasti. Muistakin suomen murteista samoin kuin muista kielistä on havaittu, että affektiset muutokset koskevat herkästi sanojen ääntöasua, esim. intonaatiota tai vokaalien pituutta ja kvaliteettia (Coseriu 1973, 17; Länsimäki 1975; Anttila 1975).

Affektisille sanoille pyrkii kehittymään perheyhtäisiä kanonisia muotoja. Varsinkin *Ari* ja (*p*)*eri* -loppuiset ihmiseen viittaavat haukkumanimet ovat Turun murteessa tavallisia, esim. *klenkkari* 'ontuva ihminen', *klomppari* 'kompuroiva ihminen', *pänttäre* 'pulska poika';⁸ *prehjanteri* 'epäsiisti mies', *krallumperi* 'sairaalloinen mies', *klehjumperi* 'lököpöksy', *solkomperi* 'sottaava lapsi'. Useista on yhtäaikaan käytössä lyhempi rinnakkaismuoto: *klenkka*, *prehju*, *krallu*, *klehju*, *solko*. Suffikseista *Ari* esiintyy ihmiseen viittaavana neutraaleissakin lainasanoissa; sen sijaan (*p*)*eri* on tuntematon alkuperää mutta aivan selvästi kehittynyt pelkästään pejoratiiviseen funktioon.

⁸ Slangisanoissa *lumppari*, *telkkari*-tyyppiset muodosteet ovat muutenkin tavallisia (ks. Anttila 1975).

LÄHTEET

- ALLWOOD, JENS-ANDERSSON, L.-G. 1980: *Semantik*. 5:e upplaga. Göteborg.
- AHLBÄCK, OLAV 1954: Den finlandsvenska bosätningens ålder och ursprung. *Finsk Tidskrift*.
- AIRILA, MARTTI 1940: *Johdatusta kielen teoriaan III*. Porvoo.
- ANTTILA, RAIMO 1975: Affective Vocabulary in Finnish: An (other) Invitation. *Ural-Altaische Jahrbücher* 47.
- 1976: Affektiivis[-deskriptiivis-onomatopoeettis]ten sanojen asema kielen merkkisysteemissä. *Virittäjä*.
- BLANKE, GUSTAV 1973: *Einführung in die semantische Analyse*. Hueber Hochschulreihe 15. München.
- BÜNTING, KARL-DIETER 1978: *Einführung in die Linguistik*. 7. ergänzte und erweiterte Auflage. Kronberg.
- CLYNE, MICHAEL 1975: *Forschungsbericht Sprachkontakt*. Düsseldorf.
- COSERIU, EUGENIO 1979: *Sprache, Strukturen und Funktionen*. 3. durchgesehene und verbesserte Auflage. Tübingen.
- FAZZINI-GIOVANNUCCI, ELISABETTA 1978: Die alemannischen Dialekte im westlichen Norditalien. Ein Forschungsbericht. *Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik*. Beihefte. Neue Folge Nr. 28. Wiesbaden.
- GAUGER, HANS-MARTIN 1970: *Wort und Sprache*. Sprachwissenschaftliche Grundfragen. Konzepte der Sprach- und Literaturwissenschaft 3. Tübingen.
- GRÖNHOLM, MAIJA 1988: *Ruotsalaiset lainasanat Turun murteessa*. Åbo.
- 1989a: Miksi sanoja lainataan? *Virittäjä*.
- 1989b: Fläski ja lamppafioli. Turun murteen ruotsalaislainojen tyylipiirteistä. *Suomen kielitieteellisen yhdistyksen vuosikirja*.
- ITKONEN, ERKKI 1966: *Kieli ja sen tutkimus*. Helsinki.
- JUTIKKALA, EINO 1957: *Turun kaupungin historia 1856—1917 I—II*. Turku.
- KOIVULEHTO, JORMA 1971: Vanhimmista germaanis-suomalaisista lainakosketuksista. Sm. *karsia* ~ germ. *skarđian. *Virittäjä*.
- KOORT, PEEP 1975: *Semantisk analys. Konfigurationsanalys*. Två hermeneutiska metoder. Lund.
- LAGMAN, HERBERT 1971: *Svensk-estnisk språkkontakt*. Studier över inflytande på de estlandsvenska dialekterna. Stockholm.
- LEINO, PERTTI 1983: Ajaako suomen kieli ajattelemaan suomalaisesti? Auli Hakulinen — Pentti Leino (toim.): *Nykysuomen rakenne ja kehitys I*. Pieksämäki.
- LEIWO, MATTI 1980: Kieli, ajattelu ja toiminta. Kari Sajavaara (toim.): *Soveltava kielitiede*. Huhmari.
- LÄNSIMÄKI, MAIJA-LIISA 1975: Kurnaali on kummallista. Eräiden maitojuomien nimityksiä. *Virittäjä*.
- NIRVI, R. E. 1937: Synonyymien ja synonyymisluonteisten sanojen syrjäytymisestä ja katoamisesta. *Virittäjä*.
- 1946: Sanahistoriallisia huomioita. *Virittäjä*.
- PULKKINEN, PAAVO 1966: *Peijata, huijata ja puijata*. *Virittäjä*.
- RAVILA, PAAVO 1952: Onomatopoeettisten ja deskriptiivisten sanojen asema kielen äännesysteemissä. *Virittäjä*.
- REGNÉLL, HANS 1971: *Semantik*. Filosofiska och språkvetenskapliga grundfrågor inom betydelseläran. Andra upplagan. Stockholm.
- RYTKÖNEN, AHTI 1940: *Kieletutkimuksen työmaalta III*. Eräiden itämerensuomen *tm*-sanojen historiaa. Jyväskylä.
- RUOPPILA, VEIKKO 1955: Vajaaälyisen kuvaannollisia nimityksiä. *Virittäjä*.
- RÖSSLER, GERDA 1979: Konnotationen. Untersuchungen zum Problem der Mit- und Nebenbedeutung. *Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik* 29. Wiesbaden.
- SADENIEMI, MATTI 1962: Über den Gefühlsgehalt von fi. ö. SUST 127.
- SIVULA, JAAKKO 1986: Sanat väistyvät. Maija-Liisa Länsimäki (toim.): *Sanalla sanoen*. Juva.

- TUNKELO, E. A. 1937: Eräistä pyöritytys- t. huimaustilaa tarkoittavista suomen sanoista. *Virittäjä*.
- ULLMANN, STEPHEN 1967: *Grundzüge der Semantik*. Berlin.
- WEINREICH, URIEL 1977: *Sprachen in Kontakt*. München.
- WEISGERBER, LEO 1971: *Die geistige Seite der Sprache und ihre Erforschung*. Sprache der Gegenwart. Schriften des Instituts für deutsche Sprache 15. Düsseldorf.
- WESSMAN, V. E. 1939: Om språkets förändring. Nordiska ordstudier. *Folkmålstudier* 6.
- VOLLAND, BRIGITTE 1986: *Französische Entlehnungen im Deutschen*. Transferenz und Integration auf phonologischer, graphematischer, morphologischer und lexikalisch-semantischer Ebene. Tübingen.

MAIJA GRÖNHOLM: *Pejoration of Swedish loan-words in the Turku dialect*

Turku offers itself as an interesting object in the study of contact between different languages because Finnish- and Swedish-speaking people have lived there side by side for centuries. As a result, a large amount of linguistic elements, primarily individual words (approx. 1400 basic words in the nuclear lexicon), have found their way from the Swedish language into the Turku dialect. The reasons for borrowing new words are in most cases universal. For a long time, Swedish held a dominant position and was more advanced culturally and, for this reason, many words were borrowed that could be used to express superior status and to define one's social class stylistically. Prolonged language contact has also led to the borrowing of so-called superfluous synonyms — a new word has been borrowed even though a corresponding expression or expressions have existed in Finnish. When there is a long period of contact between two languages, a certain number of pejorative words are also bound to be borrowed, although it is known that due to the hierarchical one-way relation obtaining in this kind of situation, it is most often the case that the "high" loan-words acquire positive connotations as they enter the "low" receiving language.

When studying pejoration, one must not overlook the other psychological motives that lie behind linguistic borrowing. Universally, loan-words are used to meet a need for affective expressions when a semantic field requires fresh material or expands. This kind of motive leads to the pejoration of loans regardless of the hierarchical relations that exist between linguistic communities. When studying the contact-situation in Turku one must also remember that the existence of a whole third linguistic group has increased pejoration and the borrowing of pejorative words. A large number of words have been borrowed from the Swedish dialects spoken by working-class people occupying a low position in the social hierarchy. These loans have come to be used for affective purposes, and their direction has been from "low" to "high" — the pattern is even generally known to produce exactly this kind of borrowing.

Pejoration is found in areas such as abuse directed at a person's pathological state, appearance, character or ability to work, e.g. *halttaleena* 'woman who limps' (< Sw. *halta* 'to limp'), *kränkkä* 'hunched, poorly person' (< Sw. *kränga* 'to turn', *kränka* 'wooden rack'). Adjectives having to do with the aforesaid qualities and verbs semantically correlated to nouns are also common. When these verbs have to do with human beings they usually refer to speaking, going, passing one's leisure, use of alcohol, courtship — in other words, behaviour in all kinds of different situations, e.g. *krismata* '(in connection with courtship) to paw, to fondle' (< Sw. arch. *crisma* 'to anoint'). Such subject-areas are particularly prone to pejoration wherever there is a linguistic contact situation.

Affective terms of abuse are used by all linguistic groups to evaluate behaviour, and the new negative connotations that associate with them reflect the norms and values of the language community. We therefore naturally have to look not merely at changes in

meaning, but also at the norms and taboos that have existed in the language community at any given time. New negative affects are used to appeal to the hearer's feelings, especially for pedagogical reasons. Aside from the [negative] connotation connected with sememes which signals a decrease in value, different emotional charges can be expressed through the connotation [bad] or [non-acceptable], as in loans that have to do with a person's appearance, mental or pathological state, character or behaviour. Many expressions that are considered unaesthetic and which have to do with appearances also carry the additional connotation [ugly].

Almost without exception, the pejoration of loan-words occurs through a change in their main signification. The most important case is that of metaphorical or pictorial transfer, where the transferred component, the component common to the old and new meaning is for example some peculiar characteristic of an object. When metaphorically transferred to a human individual the characteristic acquires the connotation [negative], e.g. Sw. *flöte* 'float' [neutral] > in the Turku dialect *flöötti* 'large nose' [characteristic: protuberance] + [metaphorical] + [negative]. In some cases the transferred or "shared" component may be just an emotional element.

Cases where pejoration occurs through a change in the main signification of a word are also sometimes found in connection with generalization, parallel semantic developments, or contamination. Pejoration only rarely involves just a simple change in the connotation of a sememe. Such cases of pejoration are sometimes found in situations where the speaker excludes himself from a given group on the basis of race, language or social class. One such example is the word *svenski* [negative] in the Turku dialect, which is used as a term of abuse, referring to a Swedish person (comp. Sw. *svensk* 'Swedish' [neutral]).

Affective and pejorative developments have also been encouraged by the presence of a phonetic quality in the foreign language that has been seen as affective. This phonetic quality is so readily identified that it has been very easy to employ, even for the linguistic expression of norms. The main group of such phonetically recognisable words begins with the letter *f* or with a consonant combination. Similarly, certain consonant combinations within words, various irregular phonetic developments and the vowel *ö* have phono-stylistic significance.

